INGSTRUP SØS HISTORIE

Ved C. KLITGAARD

Min bedste Tak til Direktionen for Carlsbergfondet for økonomisk Støtte til mine Arbejder vedrørende det nordlige Jyllands indre Historie.

Fra Vildmosehavet strakte der sig i Stenalderen en Fjordarm vest om Tise Bakkeø og videre mod Nordvest mellem Ingstrup-Hjermeslevs Højland paa den sydvestlige Side og Vrensteds mere jævne Aflejringer fra Senistiden.

Man mente tidligere, at her havde været et Sund mellem Vesterhavet og Vildmosehavet, og paa Kort fra 1600'erne[1]) er Havarmen endog afbildet som en mod Vest aaben Fjord, der strakte sig ind mellem de nævnte Sogne; men geologiske Undersøgelser har vist[2]), at Vildmosehavet ikke her har staaet i Forbindelse med Vesterhavet, men har været afspærret fra dette af en af Grus og Sand bestaaende Rimme syd for Løkken. Dette fremgaar bl. a. af, at det er Rester af Ferskvands-Bløddyr, der findes paa dette Omraade, og af, at de aftager i Mængde jo længere, man kommer ud mod Vestkysten.

Efter Landets Sænkning i den tidlige Stenalder (Litorinasænkningen), hævede det sig igen, og derved blev adskillige tidligere Vandarealer efterhaanden omdannet til Moser, medens de dybereliggende blev forvandlet til Søer,

1) Saaledes Johannes Mejers fra o. 1650.
2) Axel Jessen: Vendsyssels Geologi, S. 185 f. og 215.

af hvilke kan nævnes de senere udtørrede: Nørøkse Sø i Brovst Sogn, Hellede Sø i Jetsmark Sogn, Lunerne i Rødhus i Hune Sogn og i Vildmosen, Østrup Sø i Saltum Sogn, Kjettrup og Trudslev Søer i Ingstrup Sogn samt den betydeligste af dem alle Ingstrup Sø mellem Ingstrup og Vrensted Sogn, hvis Bund nu ligger ca. 3 Meter over Havet, men dog endnu ikke er helt tørlagt, ja, i regnfulde Aar endog for en stor Del staar under Vand, idet der tilføres Søen Vand fra det sydvestlige Opland i Ingstrup og Hjermeslev Sogne gennem Møllebækken og fra det østlige Opland gennem Rørbæk.

Da jeg ved Aar 1900 tog fat paa at skrive Hvetbo Herreds Historie[3]), var Retshistorikeren, daværende Arkivar, senere Rigsarkivar, Dr. jur. V. A. Secher saa elskværdig mod mig, at han overlod mig til Afbenyttelse sine omfattende Samlinger til hans Barndomsegns Historie[4]), og deriblandt hans paa Arkivundersøgelser hvilende Beretning om Ingstrup Søs ældre Historie[5]), som jeg senere har uddybet og ført op til vor Tid gennem Arkivundersøgelser.

I »Dansk Atlas« V. Bind, S. 304, (1769) angives Ingstrup Sø at have haft en Længde af ca. 1 Mil (= 4000 Favne), og det er vel ikke udelukket, at den i 15—1600 Aarene har været betydeligt længere end ved Midten af 1700erne; men 1753 anføres dens Længde dog kun til 800 Favne[6]), skønt den ca. 100 Aar senere (1857) angives til 930 Favne, saa Vandstanden har vel været noget vekslende.

Ingstrup Præstegaard var i Middelalderen en Kongsgaard kaldet Bredenris (eller Fredenris), og blandt Bygningerne var vester i Gaarden et stort, rødt Hus med Grave omkring, af hvilke der endnu 1730 var Rester,

3) Trykt i 2 Bind 1906—07 (Aalborg).
4) Hans Fader A. J. M. Secher var Præst i Ingstrup 1857—68.
5) Se »Hvetbo Herred« I, S. 15 ff.
6) Rentekammerets Forestillingspr. Nr. 154 (Rigsarkivet).

medens selve Bygningen da forlængst var nedbrudt. Dette Hus var indrettet her, for at Kongen kunde have Natkvarter paa eget Omraade, naar han var paa Gæsterirejse i Egnen, og bl. a. ser vi, at Christian III. Fredag efter Paaske 1536 kom hertil fra Aagaard i Han Herred og var her til Lørdag Morgen, da 250 Vogne skulde mødes her for at befordre ham og hans Følge videre til Børglum Kloster[7]). Slige Huse til Opholdssted for Kongerne var der adskillige Steder, saaledes i Volstrup Præstegaard ved Sæby[8]), i Jelling Præstegaard, Lunde Præstegaard ved Varde, Haverslev Præstegaard i Han Herred og flere Steder[9]).

Disse kongelige Herberger kaldtes almindeligvis »Barfred«, og Dr. Secher antog, at dette Navn var en Forvanskning af »Borgfred«, nedertysk »Burchvrede«, og han jævnfører det med Tingfred, Kirkefred, Gaardfred o. s. v. og som betydende den Fred, der skulde gælde paa de forskellige Omraader eller til forskellige Tider (f. Eks. Julefred)[10]). Hos Befolkningen fremkom da den Mening, at da der skulde herske Fred i Kongens Gaard, maatte »Barfredene« betragtes som Asyler eller Tilflugtssteder for dem, der f. Eks. uforvarende havde begaaet Drab, og at man ogsaa ansaa Kongehuset i Ingstrup for et saadant Sted, fremgaar af, at Sognepræsten Henrik Kopp 1738 berettede til Erik Pontoppidan til Brug for hans »Marmora Danica[11]), at i hans Formand Jens Godsens Tid (1709—35) hændte det, at en Bondekarl, som man vilde tage til Soldat, søgte ind i Præstegaardens »Barfred« for at søge Frelse. Præstens Folk

7) Laurids Thuras Beskrivelse af Aalborg Stift o. 1735, Danske Magazin 3. VI, S. 121 ff.
8) Antikvariske Annaler II, S. 357.
9) Se Jyske Saml. II, S. 201, Danske Saml. II, S. 55 ff.
10) Troels Lund udtaler i »Dagligt Liv i Norden« II, S. 73, at »Barfred« sikkert er det samme som det gammeltyske Berkfrit, gl. fransk Berfroit, der betyder Vagttaarn.
11) Kgl. Bibl., Thottske Saml. i Fol. Nr. 751.

hjalp ham ogsaa op paa Husets Loft, uden at Præsten vidste det; men da Forfølgerne havde set, at Karlen havde søgt Tilflugt i Præstegaarden, tog de ind til Præsten og krævede Karlen udleveret. Gaardens Folk maatte saa vedgaa, hvor Stymperen var skjult, og saa fik hans Efterstræbere Hold i ham.

»Barfredet« i Ingstrup var utvivlsomt det Herbergh u s paa 10 Binding, som nævnes i et Tingsvidne 20. Juni 1663 sammen med Gaardens øvrige Huse, af hvilke Raalingen og Fæhuset begge var paa 24 Binding.

Medens der vel i Middelalderen har boet en kongelig Bestyrer, Ombudsmand, paa Gaarden, blev denne senere Embedsbolig for Sognepræsten, men en Særstilling beholdt den, idet her var Kongens »aabne Kælder og Gæsteherberg«, og den ejedes fremdeles af Kongen. En Følge af dette Forhold var, at Fiskeriet i Ingstrup Sø laa til Gaarden som »Herlighed«, og at dette Privilegium gik tilbage til Middelalderen ses af et Tingsvidne af 1573, hvori 12 Mand vidner, at i over 60 Aar, altsaa før 1513, havde Fiskeriet i Søen tilhørt Ingstrup Præstegaard til Kongens Brug. Det vides ikke, hvornaar denne Gaard er blevet Præstegaard; men allerede omkring Aar 1490 var her Sognepræst, hvis Eneret til Fiskeriet før 1581 synes at være blevet bestridt fra anden Side, og Præsten Jørgen Jensen Vejle klagede da til Stiftsøvrigheden derover, hvorefter Stiftsbefalingsmanden paa Aalborghus, Bjørn Andersen til Bjørnholm og Stenholt (nu Stenalt), udstedte et saalydende Beskærmelsesbrev:

Jeg Bjørn Andersen — — vitterliggør, at eftersom hæderlig og vellærde Mand, Hr. Jørgen Jensen Vejle, Sognepræst til Ingstrup med sine tilliggende Kirker, haver med lovligt Tolvmandsvidne af Hvetbo Herreds Ting Herrens Legemsdag[12]) Aar efter Guds Byrd 1573 be-

12) 20. Maj.

vist, at udi tresindstyve Aar og derover haver Fiskeriet udi Ingstrup Sø været ret Endel til Ingstrup Præstegaard til Hans kongelige Majestæts aabne Kælder og Gæsteherberg dersammesteds, og ingen har understaaet sig deri at bruge nogen Fællig eller Fiskefang uden alene de, som Præsten i Ingstrup til sit eget Huses Fornødenhed dertil haver beskikket at fiske, hvorfor jeg paa min allernaadigste Herres og Konges Vegne samtykker og fri hjemler fornævnte Hr. Jørgen Jensen og hans Efterkommere, Præster udi Ingstrup Kald, herefter rettelig Endel og fri Fiskeri udi Ingstrup Sø og Vand at bruge og bruge lade, saa vidt deres Huses Fornødenhed kan behøve. Og af den Myndighed, mig af min allernaadigste Herre og Konge given er, forbydes alle andre at bruge eller bruge lade nogen Fiskefang udi bemeldte Ingstrup Sø eller Vand, enten paa øster eller vester, sønder eller nør Sider eller andet Steds, — det være sig med Vod, Togger[13]), Ruse eller Tine[14]) eller nogen Slags Fiskegarn under et fuldt Rans Vide[15]), undtagen hvis (ɔ: hvad) Fiskeri til Hans kongelige Majestæts eget Køkken og Fadebur her paa Aalborghus kunde gøres fornøden.

Til dets Vidnesbyrd haver jeg mit sædvanlige Signet her under trykt og med egen Haand underskrevet.

Datum Aalborghus, d. 8. Juni 1581[16]).

Herefter forblev Præsterne vist i uforstyrret Besiddelse af Fiskeretten i Søen i henved 100 Aar, og i Matriklen 1662 skrives, at der var »Fiskeri nok med adskillige Fisk, om nogen det vil bruge«. Om denne Tilføjelse skal sige, at Præsterne ikke brugte Fiskeriet meget, eller om det ikke for dem, der udarbejdede Matriklen, var blevet oplyst, at Fiskeriet var en »Herlighed« til Præstegaarden, kan ikke oplyses; men da den myndige og stridbare Jakob Ottesen var blevet Præst i Ingstrup, og Kansler Peder Reedtz 1669 var blevet Ejer af Børglum Kloster, under hvilket Gods Størstedelen af Vrensted Sogn da hørte, begyndte langvarige Stridigheder om Fiskeretten i Søen.

13) Et Garnredskab. Se Feilbergs Ordbog under »Togger«.
14) En Art Ruse, jvf. Hummertejne.
15) Bøde for Ran.
16) Landsarkivet i Viborg: Aalborg Bispearkivs Breve, Capsa A, Loc. 28—29, Nr. 13.

I Matriklen 1662 er anført om Vrensted By, at den ingen Herlighed havde »undtagen, at de har Fællig i en Sø, som kaldes Vrensted Sø (ɔ: Ingstrup Sø), om nogen vil bruge Fiskeri derude«, men denne Tilførsel var jo i Modstrid med den af Præsteembedet hævdede Eneret til Fiskeriet. Fra 1623 til 1665 havde Børglum Kloster med underliggende Fæstegods været henlagt til Underhold for Hofmesteren paa det kongelige Akademi i Sorø for Adelens Sønner, og i den Tid hører man ikke om Strid angaaende Fiskeretten ligesom heller ikke i de Aar (1669—74), da Kansler Peder Reedtz ejede Børglum Kloster; men da hans Søn og Efterfølger, den uduelige Christian Reedtz, blev Ejer af Godset, som han i Løbet af nogle Aar satte overstyr, og hans Kreditorer 1689 solgte Resterne af det til Christian V.s Dronning Charlotte Amalie, kom det til Processer om Fiskeriet i Søen, om hvilket der i Eng- og Græsningstaksationen af 1683 siges, at der i Ingstrup Sø fanges Brasen og andre skjelle[17]) Fisk. Det synes, som om Brasen har udgjort den væsentligste Fiskebestand, thi 1729 berettede den daværende Sognepræst i Ingstrup Jens Godsen til sin Kollega, Topografen Albert Thura i Lejrskov, at i den strenge og langvarige Vinter 1728 frøs »nogle Hundrede Læs Brasen og andre Fisk og Aal ihjel« i Søen og drev op paa Bredden, saaledes at der ikke det følgende Aar, fangedes en eneste Fisk, »som kunde roses«[18]).

1678 fandt Ingstrupræsten Jakob Ottesen sig foranlediget til ved Retten at nedlægge Protest imod, at

17) Antagelig storskællede Fisk som Brasen, Aborrer og Skaller.
18) Kgl. Bibl., Thottske Saml. i 4⁰, Nr. 1445.

Ejeren af Børglum Kloster ikke respekterede hans Eneret til Fiskeriet, og 27. April lod han paa Hvetbo Herreds Ting læse det af Stiftsbefalingsmanden Bjørn Andersen 1581 udstedte Beskærmelsesbrev. Denne Protest nyttede dog intet, og efter at han havde klaget forgæves til Stiftsøvrigheden for at faa sine paastaaede Rettigheder respekteret, henvendte han sig direkte til Kongen med Besværing over, at »hannem ikke blot stor Indpas gjordes, men ogsaa saa godt som forbødes at fiske udi en liden fersk Sø kaldet Ingstrup Sø, uanset med, at fordums Høvedsmand paa Aalborghus, afgangne Bjørn Andersen, hans Brev, som udi Stiftskisten[19]) findes, skal kunne bevises, at samme Sø udi mangfoldige Aar haver ligget og været ret Endel til Ingstrup Præstegaard[20]). Stiftamtmanden i Aalborg, Henning Meyercrone, var paa dette Tidspunkt fraværende fra Embedet som Gesandt i Frankrig, og 19. April 1687 fik Amtmanden over Aastrup og Børglum Amter, Otte Skeel til Birkelse, derfor kgl. Befaling til at »haandhæve og maintere« Ingstruppræstens til hans Præstegaard liggende Endel og Fiskeri, idet Kongen forud for denne Ordre havde søgt Oplysning om Sagen hos Biskop Henrik Bornemann i Aalborg. 9. Juni s. A. udfærdigede Otte Skeel saa et Beskærmelsesbrev for Jakob Ottesens Fiskeret omtrent af samme Indhold, som det Bjørn Andersen havde udstedt 1581; men nu rejstes der Protester fra Kansler Peder Reedtz' Børns Side, idet de mente at have ligesaa megen Ret til Fiskeri i Søen som Præsten. Disse Arvinger ejede endnu noget Strøgods ved Søen, og de var Holger Reedtz til Palsgaard, Christian Reedtz til Børglum Kloster og Jomfru Karen Reedtz. Christian Reedtz, der da havde maattet overlade Børglum Kloster til sine Kreditorer og havde

19) Det er Bispearkivet.
20) Hvetbo Herreds Tgb.

faaet Ophold paa sin Hustrus Farbroder Otte Skeel's Gaard Knudseje, har vel tænkt sig, at der kunde presses lidt Mønt ud af denne Fiskeret, og han klagede til Kongen over den formentlige Tilsidesættelse af Reedtzernes Rettigheder, hvorefter Kongen nedsatte en Kommission til at undersøge Forholdene og afsige Dom. Denne Kommission kom til at bestaa af Biskop Henrik Bornemann, fungerende Stiftamtmand, Assessor Thøger Lassen til Rødslet, Kancelliraad Bent Due til Halkær og Forpagter Christen Lauridsen paa Skaarupgaard, og den samledes 5. Juli 1688 paa Børglum Kloster, hvor ogsaa de i Sagen interesserede Parter gav Møde.

Holger Reedtz mødte ved Fuldmægtig, nemlig Forpagter Enevold Ibsen paa Restrup, senere paa Hjermeslevgaard (1697), medens Christian Reedtz mødte paa egne og Søsteren Karens Vegne, og Præsten Jakob Ottesen repræsenterede Præsteembedet. Præsten fremlagde Bjørn Andersens Hjemmelsbrev af 1581 og Otte Skeels af 1687 samt endvidere et Tingsvidne af Hvetbo Herreds Ting, 3. Juni 1687, hvilket Kommissionen dog afviste, da det var udfærdiget uden forudgaaende Kald og Varsel.

Christian Reedtz fremlagde sin Faders Skøde fra Kong Frederik III paa Børglumkloster, dateret 22. Juni 1669, og et Tingsvidne af Børglum-Jerslev Herreders Ting 1688, i hvilket Niels Christensen i Vrensted vidnede, at han ikke kunde mindes, at der i de sidste 50 Aar havde været Trætte om Fiskeriet i Søen, samt at saavel Børglum Kloster som Hammelmose og flere havde Ejendomme, som stødte mod den.

En Christen Lauridsen vidnede, at da Ritmester Ove Budde boede i Jetsmark (i Kalsensgaard o. 1680), lod han fiske i Søen, men Vidnet vidste ikke med hvad Ret; Budde havde den Gang Bøndergods baade i Vrensted og Ingstrup Sogne, idet det var udlagt af Kronen som Ryt-

tergods. Oluf Sørensen fra Tise fremstod uden at være givet Kald og Varsel og vidnede, at da salig Otte Skeel ejede Hammelmose (død 1634), lod han fiske i Søen ved en Fisker upaatalt, og senere havde ogsaa andre Ejere af de til Søen stødende Jorder fisket der, saaledes Børglum Klosters Ejere.

Endelig fremlagde Christian Reedtz for Kommissionen et Aktstykke, med hvilken han vilde godtgøre sin Ret til at fiske i Søen. Han skrev heri bl. a., at vel havde Bjørn Andersen 1581 hjemlet Kongens aabne Kælder og Gæsteherberg i Ingstrup Præstegaard Fiskeriet, men iøvrigt forbeholdt det for Kongens eget Køkken og Fadebur, dog at Ingstrup Præst ogsaa skulde have frit Fiskeri til egen Husholdnings Fornødenhed, hvorfor det var blevet forbudt de omboende Bønder at fiske i Søen, der da var helt omgivet af Kongens Ejendom, saa han altsaa var eneste til Søen stødende Lodsejer; men nu var alt Jordegodset solgt fra Kronen, og Reedtz mente derfor, at Fiskeretten var fulgt med og ansaa sig for støttet i denne Antagelse af den 1683 udkomne »Danske Lov«s 5. Bog, Kap. 10, § 42, der omhandler de tilgrænsende Lodsejeres Fiskeri i f æ l l e s ferske Søer og Vande.

Præsten Jakob Ottesen, der ikke alene var meget lægekyndig, men ogsaa lovkyndig, protesterede mod denne Betragtning af Forholdet og anholdt, at Christian Reedtz i sit Citat af Paragraffen i »Danske Lov« havde udeladt Ordet f æ l l e s, og Ingstrup Sø var netop ingen fælles Sø i Henseende til Fiskeriet, der var tillagt hans Præstegaard, og i Peder Reedtz' Skøde fra Kongen paa Børglum Kloster, var dette Fiskeri da heller ikke nævnt.

Kommissionen dristede sig ikke til at afsige Dom i Sagen, før den havde erfaret Kongens Resolution herom og havde faaet at vide, hvorledes man skulde forholde sig, men Kancelliet sendte Sagen tilbage til Kommissionen med Paategning om, at det var Kongens Vilje og Befaling, at Kommissærerne skulde »kende og dømme, som forsvarligt kan eragtes«.

Saa maatte Kommissionen da atter sammentræde, denne Gang paa Posthuset i Aalborg 14. Aug. 1688, hvor Jakob Ottesen atter fordrede Reedtzernes Krav afvist, og naar Reedtz havde ført Bevis for, at saa vel han som andre havde fisket i Søen, havde det jo netop været Præstens Klagemaal, at sligt havde fundet Sted uden lovlig Adkomst.

Christian Reedtz fremlagde for Kommissionen en Attest af 18. April 1688 fra Børglum Klosters Fæstebønder, af hvilken det fremgik, at Christian og Karen Reedtz' Fæstere i Vrensted havde 478 Favne Eng fra Søens nordvestlige Ende langs nordre Side af den til Tise Kast, og paa søndre Side af Søen havde Holger Reedtz 31 Favne Eng fra Ny Kast og vester til Ingstrup Fællesenge.

Efter at der endnu var vekslet flere Ord i Sagen, afsagde Kommissionen den K e n d e l s e, at skønt Kongens Skøde til Peder Reedtz og »Danske Lov« kunde tale for, at Reedtzerne skulde have Fællig i Søen saa langt deres rebdragne Jorder stødte til den, kunde Kommissærerne dog ikke tilkende dem nogen Rettighed til Fiskeriet, da det ifølge Bjørn Andersens Brev af 1581 og Otte Skeels af 1687 var henlagt til Kongens Behov og tillige til Sognepræstens fornødne Husholdning.

Om Kendelsen var alle Kommissærerne enige, og B e n t D u e tog Akterne med hjem til Krastrup for at skrive Dommen; men han tilføjede da paa egen Haand Ordene »saavidt Loven tillader« efter Ordene om Præstens Hus' Fornødenhed, og dette bevirkede, at de øvrige tre Kommissionsdommere ikke vilde underskrive den afsagte Kendelse, der er dateret Krastrup 21. Aug. 1688 og kun underskrevet af Bent Due. Biskop Bornemann har givet Domsakten en Paategning, i hvilken staar:

»— eftersom enhver fornuftig og upartisk, retsindig Læser ser nok, straks naar Slutningen gennemlæses, at det er ej andet end aabenbar Kontradiktion (ɔ: Modsigelse) og Modsigelse mod sig selv, at man først formedelst det fremlagte gamle Brev saavel som den derpaa faldne kgl. Konfirmation og Ordre til Otte Skeel, slaar sig paa Loven og tør ikke tilfinde Reedtzerne nogen Rettighed til Ingstrup Sø, og siden igen vil binde Præstens Frihed med Fiskeriet«.

Hermed var Striden dog afgjort til Fordel for Præsten, og i de følgende Aar 1689—1714, da Børglum Kloster ejedes af Dronning Charlotte Amalie og 1714—15 af Kong Frederik IV. og hans Søster Sofie Hedevig, høres der intet om Ingstrup Sø; men 1715 købte Frederik Kiær (Kjærskjold) Børglum Kloster, og da Ryttergodset i denne Egn 1716 blev solgt, blev Herligheden af Ingstrup Sø ogsaa opbudt, og Fred. Kiær formaaede Kommissæren, Amtmand Jens Jørgensen Seerup til Mariager Kloster til at tilstaa ham Søen for 30 Rdl.; men da Ingstruppræsten Jens Godsen protesterede mod Salget gennem Biskop Frands Thestrup, som 24. Nov. 1716 indsendte Afskrifter af de tidligere Retsakter til Rentekammeret, blev der ikke udstedt Skøde til Fred. Kiær, og ved Kammerets Skrivelse af 5. Dec. s. A. blev Præstens Ret til Søen atter anerkendt.

Senere blev denne Rettighed dog paany krænket, og 10. Jan. 1735 indgav Stiftsøvrigheden atter en Forestilling derom til Rentekammeret med Indsigelse mod Krænkelsen.

Præsten i Ingstrup svarede selvfølgelig ingen Afgift til Kronen af Fiskeriet, og da Fiske- og Jagtrettigheder hørte til de »Herligheder«, som Godsejerne særligt attraaede, lykkedes det omsider Børglum Klosters Ejer at blive delagtig i Fiskeretten i Søen.

Den berømte Arkitekt, Oberst og Hofbygmester Laurids de Thurah var 1750 ved Ægteskab med Johan Henrik Rantzau til Børglum Klosters Enke Christiane Marie Kjærskjold blevet Ejer af dette Gods paa ialt ca. 1280 Tdr. Hk., og 1753 indsendte han en Ansøgning til Kongen om at faa Fiskeretten i Ingstrup Sø, og af Rentekammerets Forestilling af 2. Juni s. A.[21]) ses, at Ingstrup Sø da ansaas for at være ca. 800 Favne lang og fra 38 til 300 Favne bred, og at den tilhørte Kongen, men at Præsten i Ingstrup i Henhold til gamle Dokumenter (1581 og Dom af 1688) havde frit Fiskeri deri til egen Husfornødenhed. Nu havde Oberst de Thurah ansøgt om at faa Søen, men Stiftamtmand Iver Holck i Aalborg havde anset det for bedre, at samtlige til Søen grænsende Lodsejere blev delagtige i Fiskeriet ud for deres Grunde og mod billig Betaling, samt at Sognepræsten i Ingstrup beholdt sin over 200 Aar gamle Fiskeret. Rentekammeret lod derfor gennem Stiftamtmanden forespørge Lodsejerne om, hvor meget de vilde give for at faa Fiskeret; men paa Grund af Fiskeriets Ringhed vilde ikke andre end Stiftamtmand over Sjællands Stift, Holger Skeel til Birkelse, give noget, og han bød kun 10 Croner[22]) én Gang for alle for Fiskeriet ud for sin Grund.

Derefter lod Rentekammeret Fiskeriet udbyde i Forpagtning ved offentlig Auktion, men der meldte sig ingen, der vilde byde paa det. Efter Auktionen bød Oberst Laurids de Thurah 30 Rdl.[23]), hvis Fiskeretten maatte blive tilskødet ham og efterfølgende Ejere af Børglum Kloster og paa det Vilkaar, at Ingstruppræsten beholdt sin gamle Ret til Fiskeri der til hans egen Husholdning. Forinden Rentekammeret antog Tilbudet, forhandlede det videre med de Thurah, antagelig for at faa

[21]) Forestillingsprotokollen Nr. 134.
[22]) 1 Crone vist = 4 Kroner i Nutidsmønt. Stamhuset Birkelse havde Fæstegods ved Søen.
[23]) Kurantdaler a. ca. 3 Kr. 20 Øre.

Prisen for Fiskeriet forhøjet, og Thurah erklærede da, at ihvorvel Budet var højere end Fiskeriets Værdi, da Fiskeriet dels var ringe og Fiskene uspiselige »førend de i andre Vande faar afsat den onde Smag, som er hos dem, naar de kommer af Søen«, vilde han dog aarlig svare 2 Rdl. til Kongens Kasse, hvad der var 5 pCt. Rente af 40 Rdl., mod at faa det omhandlede Skøde. Rentekammeret indstillede saa til Kongen, at da denne ingen Indtægt havde af Søen, som laa i en Egn, hvor Kongen ikke længer havde Jordegods, og der heller ikke kunde ventes anden Fordel af Søen, kunde Thurah faa Skøde paa Fiskeretten, dog at Sognepræsten beholdt Fiskeri i den til Husfornødenhed, og denne Indstilling approberede Kongen 12. Juni 1753, hvorefter der udstedtes Skøde 9. Juli s. A.[24]), og Børglum Klosters Ejer fik denne Fjer i sin Hat.

1802 købte Storkøbmand i Aalborg og Godsspekulant Niels Frederiksen Hillerup Børglum Kloster, og 1805 indgav han Ansøgning til Kongen om Tilladelse til at udtørre Ingstrup Sø og blive Ejer af Søbunden mod at blive enig med Præsten i Ingstrup om Godtgørelse for dennes Ret til Fiskeri i Søen. Ansøgningen blev gennem Biskop Chr. Beverlin Studsgaard sendt til Ingstruppræsten, Provst Peder Hostrup Worms Udtalelse, og af et i Præstearkivet værende Udkast til denne ses, at Worm ansaa det for uretfærdigt mod de øvrige Lodsejere ved Søen, blandt hvilke en stor Del Selvejere og Stamhuset Birkelse, hvis Hillerup fik Ejendomsret til det ved Udtørringen indvundne Land, og han antog, at det vilde være en let Sag at tørlægge Søen ved at uddybe dens Afløb gennem Tjenbæk[25]) (tidligere

24) Hvetbo Herreds Skøde- og Pantebog I, 359 b.

25) Det nu brugte Navn »Tiendebæk« er en Forvrængning. Tjenbæk vil vel sige, at der var Afløb fra Søen gennem den.

kaldet Assenbæk) til Ryaa. Hvad Erstatning for Præstens Andel i Fiskeriet angik, da ansaa han dette for en meget vigtig Ting, da Vaarsild, der i Vendsyssel var den almindeligste Husholdningsfisk, var steget til den firedobbelte Pris, og alle andre Fødevarer var steget i samme Forhold. Præsten burde derfor ikke have Erstatningen i Penge, der stadig faldt i Værdi, men i Jord, og Worm foreslog, at der af den indvundne Søbund tillagdes Præsteembedet 20—24 Tdr. Land paa et for dette belejligt Sted, et Vidnesbyrd om, at Provst Worm var en klog Mand.

Der kom imidlertid intet ud af Hillerups Plan, og han døde 1819. Heller ikke Tanken om at aflede Vandet gennem Assenbæk (Tjenbæk) synes at have fænget, thi i sin Beskrivelse af Hjørring Amt 1826[26]) siger Amtsforvalter L. C. Brinck-Seidelin om denne Sø, at dens Udtørring er umulig, da Strækningen mellem den og Havet er opfyldt af Klitter. Paa hans Tid tænkte man sig altsaa en Afvanding til Havet, og det samme tænkte han sig med Hellede Sø, Kjettrup Sø, Østrup Sø og Nols Sø. Forøvrigt bemærker han om Ingstrup Sø, at den skal være fiskerig og har Sandbund, samt at den i vaade Aar foraarsager Oversvømmelser af Enge og Kær.

Da man i Begyndelsen af 1800erne lavede Forarbejder til den Hartkorns-Matrikel, der traadte i Kraft 1. Jan. 1844, blev det nødvendigt her som ogsaa mellem Tranum og Hune Sogns Klitter at afsætte Skel mellem Ingstrup og Vrensted Sogne og dermed mellem Hvetbo og Jerslev (nu Børglum) Herreder.

I Henhold til Rentekammerets Ordre af 7. April 1812 og Skrivelse af 29. Sept. s. A. blev der, da ingen af Beboerne vidste rigtig Besked om Sogneskellene ved Ingstrup Sø, givet Bemyndigelse til en Landinspektør om efter forudgaaende Indvarsling af Lodsejerne

26) Side 58.

i de paagældende Sogne at afsætte Skel mellem Sognene. I Følge Matrikelkontorets Arbejdsjournal mødte da de til Ingstrup Sø stødende Lodsejere og nogle Mænd fra Nabosognene, der erklærede, at de i Anledning af Skelsætningen havde været samlet med Landinspektørerne Grouløv og Birk, og der blev da oprejst en Lægte med et Flag paa Enden i hver Ende af de til Søen gaaende Vandrender (ɔ: Kældergrøften mod Nordvest og Assenbæk eller Tjenbæk mod Sydøst), og det var Mændenes Formening, at Skellet gik lige fra den ene Ende af Søen til den anden, men ellers vidste de ikke, at der nogensinde i ældre Tid havde været nogen Grænse i Søen. Da ingen kunde bevise noget andet, blev Skellinien gennem Søen afsat mellem de to nævnte Vandløb og indlagt paa Matrikelskortet som Herreds- og Sogneskel, og Ingstrup Sogns Andel af Søen blev af Landmaalerne beregnet til 64 Tdr. Land, Vrensted Sogns til 39 Tdr. Man havde først takseret Søbunden til Hartkornsansættelse, men ved den endelige Taksering blev en saadan Ansættelse udeladt.

Da C. M. Rottbøll 1835 blev Ejer af Børglum Kloster, synes han at have undladt at betale Fiskeriafgiften til Staten, og 15. Aug. 1846 blev der ved Skrivelse fra Skattekontoret meddelt Pastor J. K. Løchte i Ingstrup Eneret til Fiskeriet i Søen mod en aarlig Afgift af 2 Rbdl. Men han maatte klage over den ringe Fred, der var i Søen; alle og enhver, selv fra langt bortliggende Sogne, tillod sig Ret til at skære Siv og Tagrør i Søen, uvedkommende trak Vod i den om Natten og røgtede eller ganske borttog de af Præstens Folk udsatte Kroge og ødelagde hans Baad og Fiskeredskaber o. s. v.

Antagelig var det denne Ufred i Søen der gjorde Pastor Løchte velvillig stemt overfor en af de til Søen stødende Lodsejere til Finansministeriet indgivet Ansøgning om Tilladelse til at tørlægge Søen mod en Erstatning til Præsten for Fiskeriet, hvad Ministeriet havde sat som Betingelse for Bevillingen. Pastor Løchte lod sig nøje med 50 Rbdl. én Gang for alle, og saa gik man i Gang med Tørlægningen, idet man optog Hillerups tidligere Plan om at fordybe Assenbæk (Tjenbæk) og føre Søens Vand ud i Ryaa samt grave en Grøft eller Kanal »Søkanalen« fra Kældergrøften til Tjenbæk følgende Sogneskellet fra 1812. De foretagne Opmaalinger viste, at Søen var 930 Favne lang, og Assenbæk var 1974 Favne. For at frembringe det fornødne Fald maatte Bækken udgraves til 5 Alens Bredde foroven og 3 Alen i Bunden, der skulde ligge ¾ Alen under laveste Vandstand. Men forinden Arbejdet blev fuldført, opstod der Strid mellem Lodsejerne om Delingen af Søbunden, idet hver af dem i Henhold til »Danske Lov« 5—10—42 paastod sig tilkendt den Søbund, der laa ud for hans Grund, hvilket naturligvis ikke kunde godkendes, da Lodderne ikke stødte til Søen under samme Vinkel, og da Enighed ikke kunde opnaas, blev Udtørringen ikke fuldført, og i de siden da forløbne ca. 100 Aar har Ejendomsretten til den Del af Søen, der efterhaanden er blevet tørlagt, medført megen Trætte mellem Lodsejerne, idet bl. a. Beboerne i Vrensted Sogn ikke har villet anerkende det 1812 fastsatte Skel, maaske fordi de ikke vidste, at et saadant var sat ved Matrikuleringsarbejderne.

Ved kgl. Bevilling af 30. Sept. 1905 fik 17 Ingstrupboere Tilladelse til at erhverve Ejendomsdom paa deres i den forhenværende Sø og til Søen stødende Kærlodder, der dels grænsede mod Skellet mellem Ingstrup og Vrensted og dels mod Skellet mellem Ingstrup og V. Hjermitslev. Mod en saadan Ejendomsdom protesterede et Par Mænd fra Bostedhede i Vrensted og en fra Vrensted, der ikke vilde anerkende Ingstrupboernes Ret til den tidligere Søbund; men ved Dom af 1. Marts 1911 ved Hvetbo Herredsting fik Ingstrupfolkene tilkendt Ejen-

domsret til de mod Vrensted Sogneskel stødende umatrikulerede Arealer af Søbunden, og da Vrenstedboernes Sagfører havde trukket Sagen ud i henved 6 Aar, fik han herfor en Bøde paa 20 Kr. Dommen blev af de to Mænd fra Bostedhede appelleret til Overretten, som 23. Okt. 1911 stadfæstede Underrettens Dom, idet dog en deri anført Passus om Skellets Forløb mellem Kældergrøften og Tjenbækken udgik, da Skelkonstatering ikke var krævet af Ingstrupboerne, og »hvad der ikke er i Akterne er ikke i Sagen«[27]), er jo en gammel Retsregel; men den nævnte Sagførers Bøde forhøjedes til 50 Kr.

16. Aug. 1912 søgte Landinspektør C. J. Jungersen paa Ingstrupboernes Vegne om Matrikelkontorets Bemyndigelse til at faa Søbunden paa Ingstrupsiden udskiftet og matrikuleret efter en indsendt Plan og Taksering, og med nævnte Kontors Godkendelse af det 1812 afsatte Sogneskel (ved Skrivelse af 15. Okt. 1912 Nr. 2470) foretoges derefter disse Arbejder. Søbunden paa Vrenstedsiden er derimod endnu ikke udskiftet eller matrikuleret.

Før Verdenskrigens Afslutning 1945 kom Tanken om Afvanding af Søen atter op, da der nu gennem Landvindingsloven af 14. Nov. 1940 kunde erholdes betydelige Tilskud til slige Arbejder, og der udarbejdedes tre Planer for Arbejdet. De to gik ud paa at foretage Afvandingen gennem Kældergrøften mod Vest til Nybæk og Havet[28]), og den anden Plan lød paa at afvande gennem Tjenbæk (Assenbæk) til dens Udløb i Ryaa[29], hvilken var blevet reguleret og uddybet i hele sin Længde fra Tjenbæks Udløb i den til Aaens Udmunding i Limfjorden. Sidstnævnte Plan, der anbefaledes af Landvindingsudvalget, antoges, og Arbejdet begyndtes 1950 paa Bekostning af

27) Non in acta, non in re.
28) Landinspektørerne Birk og Bo: Med Bygværk til Vandledning over Stranden 980,000 Kr.; Landinspektør J. Simonsen: Uden Ledning over Stranden 180,000 Kr.
29) Birk og Bo: 416,000 Kr.; med Pumpestation 482,000 Kr.

de til Søarealet stødende Sogne, men med stort Tilskud fra Staten. Der bliver gravet en stor Kanal paa langs gennem Søen og følgende Sogneskellet fra 1812, og under Arbejdet her er man stødt paa Rester af den 1858 gravede Kanal, »Søgrøften«. Endvidere ledes Rørbækken og Møllebækken udenom det gamle Søareal til den uddybede Tjenbæk, og ved Møllebæks Udløb i Tjenbæk anlægges en Pumpestation.

Naar disse store Arbejder er fuldført, oprinder der forhaabentlig rolige Tider i den saa stærkt omstridte Sø's Omgivelser; men det rige Fugleliv, der hidtil har udfoldet sig her, og Fiskeriet efter Gedder og Skaller i Resterne af Søen og de tilstødende Bække og Grøfter vil da ogsaa kun være et Fortidsminde.

* * *

Foranlediget af, at en af de i foran omtalte Processer 1911 deltagende Mænd, Husejer N. Chr. Jensen, Bostedhede i Vrensted Sogn, i et Radioforedrag 1944 om Ingstrup Sø betegnede mine Oplysninger i »Vendsyssel Tidende« for 27. Dec. 1937 om Skelsætningen i Søen som »fuldstændig fri Fantasi« og ligeledes i samme Blad for 10. Nov. 1944 skrev med Henvisning til min Redegørelse for Søens Historie i nævnte Blad for 7. Okt. 1944, at mine Oplysninger var Opdigt (»Historier«) samt fremkom med forskellige andre »Uartigheder«, maatte jeg atter erkende, at den gamle Digter Schiller har Ret i, at »mod Dumhed kæmper selv Guderne forgæves«. (Gegen die Oxen kämpfen selbst die Götter vergebens).